

Болашақ филолог – маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы «Жұмсалымды грамматика» пәнінің рөлі

Тіл – қоғамдағы тіл қолданушыларының практикалық қатынасының құралы. Тілді жеке тұлға өзі үшін ғана қолданбайды, тыңдаушыға өзінің ойын білдіру, жеткізу үшін қолданады.

Тіл – конкретті сана болғандықтан, қоғамдық өмір өзгерісіне сәйкес қазақтың әдеби тілі ретінде үнемі дамып отырады. Сатылап дамудың нәтижесінде әдеби тіліміздегі грамматикалық категориялардың қайсысы болса да дамып, бір жүйеге түсті. Сол грамматикалық категорияларды функционалды-семантикалық аспектідегі тілдік бірліктердің түрлі тіл деңгейі тұрғысынан зерттеу қазіргі таңда тіл білімінде, оның ішінде қазақ тіл біліміндегі ең басты әрі маңызды мәселе болып табылады.

Тіл білімінің жаңа қырларының бірі – функционалды грамматика. Қазіргі таңда тілдің толық табиғатын ашу үшін түрлі ғылыми – зерттеу жұмыстары жүргізіліп, лингвистиканың жаңа қырлары жан-жақты зерттеу нысанына айнауда. Тіл білімі теориясында лингвистикалық талдаудың құрылымдық – жүйелік аспектілері коммуникативті-функционалды аспектілермен бірлікте қарастырылуда. Соның ішінде функционалды-семантикалық категорияларды жан-жақты сипаттауға бағытталған, функционалды принципке негізделген тілдік жүйе – функционалды грамматикаға деген қызығушылық артып келеді.

Тілдік жүйенің функционалдық механизмін зерттеу қазіргі кезеңде

қазақ тіл білімінде ең маңызды мәселелердің бірі болумен қатар функционалды грамматиканың негізін қалауға үлкен әсер етуде.

Осы орайда «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті» бағытындағы білім беру бағдарламасын жасауда білім алушылардың таңдауы негізінде «Жұмсалымды грамматика» таңдау пәні енгізілді. Білім алушылар осы бағдарламалардың негізгі тұтынушылары болғандықтан,

оларға сапалы білім берумен қатар, олардың қызығушылығы да басты назарда болады: өзінің ғылыми әлеуетін көтеруге қол жеткізу, білімі мен дағдысын жетілдіру, заманауи мектеп талабына сай маман болуы ескеріледі.

Білім беру бағдарламасында студенттердің тұлғалық дамуына ықпал ететін, арнайы, кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру маңызды болып табылады. Пәнді оқу нәтижесінде білім алушылар жұмсалымды грамматиканың бастау көздері, грамматика теорияларының қалыптасуы, жұмсалымдық және тұлғалық бағыттардың ерекшеліктері, «функция ұғымы», «функционалды – семантикалық өріс» ұғымы, «категориялық жағдаят» ұғымы туралы білімді меңгереді.

Тіл білімінің зерттеу парадигмалары уақыт өткен сайын ауысып отыратындығын ескеріп саралайтын болсақ, қазіргі уақытта тілдің функционалдық бағыты антропоцентристік парадигманың аясында тіл білімінің зерттеу нысанында қарастырылып жүр. А.Байтұрсынұлы еңбектерінде ең алғаш қазақ тіл білімінде функционалды (жұмсалымды) грамматика туралы айтып, тілдің құрал екендігін, оның адамға тікелей байланысты екендігін, «тілді – құрал» деп, оның жұмсалымдық қызметін атап көрсетеді.

Қазіргі функционалды грамматиканың мақсаты – тілдің табиғатын жеке-дара түйықталған шеңбер аясында ғана қарастырмайтындығын анықтап, әр түрлі тілдік құралдар өзара әрекеттесе отырып белгілі ұғымның мәнін, мазмұнын, сөз сөйлеу кезіндегі ситуация мен контекстік жағдаяттарымен байланыста анықталатын, сондай-ақ олардың басқа да ұғымдық категориялардың аясында көрінетін мағыналық-мазмұндық сипатын, сондай-ақ тілдік құбылыстың табиғатын толық әрі терең түсінуге жол ашу.

Жұмсалымды грамматиканың негізгі объектісі «мазмұннан тұлғаға, тұлғадан мазмұнға қа-

рай» тілдік құралдарды зерттейтін бағыт болып табылады. Қоршаған ортаны зерттеу мен сипаттауға бағытталған тілдік бірліктер тілдің табиғаты мен заңдылықтарымен тығыз байланыста, түрлі тілдік деңгейде ортақ құрылымдық жүйе ретінде, семантикалық функцияларына қарай біріккен грамматика ретінде түсіндіріледі. Бүгін таңда функционалды грамматика таза грамматикалық деңгеймен шектеліп қоймайды, ол сөйлеу адресатына сүйене отырып, коммуникативті жағдайға тән негізгі синтаксистік формаларды сонымен қатар коммуникативті құрылымдық және басқа да белгілерді де анықтайды. Қорыта келгенде, функционалды грамматиканың негізгі ұғымдарын зерттеп, оның қызметін жан-жақты зерттеу қазақ тіл білімінде жаңа бетбұрысқа жол ашады.

Функционалды грамматика курсы қазақ тілінің грамматикалық құрылымындағы ерекшеліктерді таныстырумен басталып, функционалды грамматиканы меңгеру үшін жалғыз дара құрылымды грамматиканы оқу жеткіліксіз екендігін ескеріп, тіл білімінің іргелі салалары семантика, прагматикамен тығыз байланыста қарастырады. Аталған пәннің теориялық мазмұнын меңгерген болашақ филолог-маман тілдік жүйені ғана емес, оның жұмсалы ортасын, қолдану заңдылықтарын қоса алып қарастыратын, оны тұлғаның ойлау, шығармашылық әрекетімен байланыстыра қарайтын жұмсалымды грамматиканы оқу нәтижесінде функционалды тәсілдің құрылымды грамматикадағы дәстүрлі жүйеден басты ерекшелігі мен артықшылығын әрбір тілдік амал-тәсілдердің болмысын, қолданысын жақсы білу сынды мәселелерді толық меңгерген лингвист болып қалыптасады.

Қатира ШАКИРОВА
Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы